

TUMAS-VAIŽGANTAS JUOZAS

Gimė 1869 09 08 Malaišiuose Svėdasų vls., Rokiškio aps.,
mirė 1933 04 29 Kaune

Rašytojas, spaudos darbuotojas, literatūros istorikas, kritikas,
visuomenės veikėjas, pedagogas, kunigas

Mokėsi 1879–1881 m. Kunigiškių pradžios mokykloje, 1881–1888 m. Daugpilio realinėje gimnazijoje. Studijavo 1888–1893 m. Kauno kunigų seminarijoje. Čia priklausė slaptai lietuvių draugijai, įsitraukė į draudžiamos lietuviškos spaudos platinimą. 1890 m. parašė pirmąją korespondenciją į laikraštį „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“.

1893 m. lapkričio 28 d. išventintas kunigu, paskirtas vikaru į Jelgavą, 1895 m. dėl konflikto su kunigais ir dekanu perkeltas vikaru į Mosėdį, 1898 m. perkeltas vikaru į Kulių (Kretingos apskritis). Čia vėl aktyviai įsitraukė į knygnešių veiklą ir slaptųjų mokyklų kūrimą, slėptuvę spaudai įrengė klebonijoje. 1900 m. pradėjo leisti laikraštį „Žinyčia“. Dėl lenkomanų dvarininkų ir kunigų skundų 1901 m. iškeltas į Micaičius (Kuršėnų valsčius). 1902–1905 m. kunigavo Vadaktėlių Šv. Jono Nepomuko bažnyčioje. Čia toliau redagavo nelegalius laikraščius. Nuo 1902 m. lapkričio 28 d. buvo slaptai policijos sekamas kaip nepatikimas. 1905 m. dalyvavo Didžiajame Vilniaus seime, kūrė lietuviškas mokyklas, organizavo lietuvišką valsčiaus savivaldybę. 1902 ir 1906 m. pasirodė pirmosios Vaižganto knygelės „Vaizdeliai“, „Šis tas“ bei „Sceniškieji vaizdeliai“.

1906 m. gegužę – 1907 m. sausį klebonavo Stakių bažnyčioje (Jurbarko r.), buvo Girkalnio parapijos kunigas filialistas. 1907–1911 m. gyveno Vilniuje, 1907 m. dirbo dienraščio „Vilniaus žinios“, 1907–1911 m. laikraščio „Viltis“ redakcijose. 1911 m. paskirtas Laižuvos klebonu. Tuo pačiu metu išvyko į Ameriką „Saulės“ draugijos reikalais, grįžęs po 3 mė. 1912 m. išleido apybraižų knygą apie emigrantų gyvenimą „Ten gera, kur mūsų nėra“.

1914 m. prasidėjus karui, pasitraukė į Rygą, redagavo „Rygos garsą“. 1915 m. rudenį persikėlė į Petrogradą, įsijungė į Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti veiklą, atstovavo Rusijos lietuvių seime Tautos pažangos partijai, vis daugiau rašė, nedidelėmis knygelėmis leido dramas ir prozą, kur ryškėjo Vaižganto interesai, formavosi stilius. 1917 m. išvyko į politinę lietuvių konferenciją Stokholme: čia priimtoje rezoliucijoje akcentuotas Lietuvos nepriklausomybės siekis.

1918 m. grįžo į Lietuvą ir Vilniuje dalyvavo kultūrinėje veikloje, redagavo „Lietuvos aidą“. 1919 m. pradėjo leisti laikraštį „Nepriklausoma Lietuva“. 1920 m. persikėlė į Kauną ir redagavo laikraštį „Tauta“, 1921–1922 m. tęstinį žurnalinį leidinį „Mūsų senovė“. Bendradarbiaudamas literatūros ir kritikos žurnale „Skaitymai“, jis reiškėsi kaip kritikas – aptarė kone visas pasirodančias knygas, nevengdamas polemikos, gindamas nuo piktų kritikų pradedančiuosius autorius. 1921 m. įkūrė Lietuvai pagražinti draugiją, 1921–1924 m. jai vadovavo. Vaižgantas taip pat buvo ir pirmasis Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjungos pirmininkas. 1921–1922 m. redagavo tęstinį leidinį „Mūsų senovė“.

1922 m. buvo pakviestas dirbti Lietuvos universitete, kur iki 1929 m. dėstė spaudos draudimo periodo (1864–1904) literatūros istoriją. 1924 m. jam suteiktas docento vardas. Publikavo keletą knygelių apie rašytojus (Maironį, Antaną Baranauską, Andrių Vištelį-Višteliauską, Antaną Vienažindį, Vincą Kudirką, Lauryną Ivinskį ir kt.), paskelbė daug vertingų atsiminimų. Publikacijas skelbė ir to meto kultūros žurnale „Naujoji Romuva“. 1923 m. Humanitariniame fakultete jis įkūrė Rašliavos muziejų, padovanojo jam savo biblioteką (apie 500 leidinių). 1929 m. Lietuvos universitetas jam suteikė garbės daktaro vardą. 1928 m. apdovanotas Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino 2 laipsnio ordinu, o 1932 m. – Vytauto Didžiojo 2 laipsnio ordinu.

Baigęs dėstytojauti, Vaižgantas atsidėjo grožinei kūrybai. Juozas Tumas publicistinius straipsnius spausdino nuo 1890 m., grožinę kūrybą – nuo 1897 m. Jau 1924–1932 m. jis parašė apie 80 recenzijų Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijai, sukūrė draminių kūrinių. Grožinius kūrinius daugiausia pasirašinėjo *Vaižganto* slapyvardžiu, literatūros istorijos ir kritikos darbus –

pavarde. Vaižganto kūrybos viršūnė yra apysaka „Dėdės ir dėdienės“, išleista 1929 m. „Pragiedruliai“ – tai stambiausias, epopėjinio pobūdžio Vaižganto kūrinys, jo pavadintas „Vaizdais kovos dėl kultūros“.

Vaižganto „Raštai“ buvo išleisti 19 tomų (1922–1938 m.), 3 tomais (1948 m.), 2 tomais (1957 m.) ir leidžiami nuo 1994 m. iki šiol, išleistas 24-asis jų tomas (vyriausiasis redaktorius Vytautas Vanagas, 2015 m.). Jo kūriniai buvo išversti ir išleisti lenkų, rusų, estų kalbomis.

Rinktiniai raštai

Vaižganto raštai. – Kaunas; Vilnius: Švyturys, 1922–1938. -19 t.

Raštai / Vaižgantas. – Kassel-Mattenberg, 1948. - 3 t.

Rinktiniai raštai / Vaižgantas. – Vilnius: Valst. grož. lit. leidykla, 1957. - 2 t.

Raštai / Vaižgantas. – Vilnius, 1994 – 2015.

Knygos

Alegorijų vaizdai / Juozo Tumo-Vaižganto. – Petrapilis, 1916. – 136 p.

Aleksiukas ir motutė: [apsakymai] / Vaižgantas; iliustravo Regina Ulbikaitė. – Vilnius: Vaga, 1976. – 50 p.

Apysakos, apsakymai, vaizdai / Vaižgantas. – Kaunas: Šviesa, 1984. – 368 p.

Aplink Baltiją: kas jau yra pajūryje ir kas dar norėtų ten būti. – Vilnius: Švyturys, 1919. – 95 p.

Dėdė lapę nušovė / Vaižgantas; iliustravo I. Žemaitytė. – Vilnius: Valstybinė grož. literatūros leidykla, 1957. – 198 p.: iliustr.

Dėdės ir dėdienės / Vaižgantas. – Kaunas-Marijampolė: „Dirvos“ bendrovės leidinys, 1929. – 215 p.

Dėdės ir dėdienės / J. Tumas-Vaižgantas. – Kaunas: Šviesa, 1967. – 95 p. – Mokinio biblioteka.

Dėdės ir dėdienės; Nebylys; Rimai ir Nerimai: apysakos / Vaižgantas. – Vilnius: Vaga, 1974.– 236 p.

Dėdės ir dėdienės; Nebylys / Juozas Tumas-Vaižgantas. – Vilnius: Baltos lankos, 1998. – 189 p. – Skaitinių serija

Doc. p. e. J. Tumo lietuvių literatūros paskaitos: draudžiamasis laikas: aušrininkų grupė. – Kaunas: [s. n.], 1924.

Gydymas nuo patrakimo ir nuo raupu įzeipijimų / Vaiszgantas. – [Tilžė]: [„Tėvynės sargas“], [1898]. – 12 p.: iliustr.

J. Tumas-Vaižgantas: [rinktinė] / Vaižgantas; [dail. V. Galdikas]. – Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1956. – 59 p. – Mokinio biblioteka.

Jaunam veikėjui: 20 feljetonų / Vaižgantas. – Kaunas, 1925. – 151 p.: portr.

Jaunam veikėjui – Kunigėliui: Fratres, sobrii estote! / [Vaižgantas]. – Kaunas: [Lietuvių katalikų blaivybės draugija], 1925. – 13 p.

Jaunosios Antano Smetonos dienos: 25 (1906-1931) metams jo rašto darbo paminėti / Vaižgantas. – Kaunas: Žemės ūkio akademijos lietuvių studentų tautininkų „Jaunosios Lietuvos“ leidinys, 1931. – 31 p.: portr.

Kanauninkas Petras Legeckas ir jo gyvenimo nuotyčiai / Vaižgantas. – Marijampolė, 1930. – 43 p.

Karo vaizdai; Rimai ir Nerimai. – Ryga, 1915. – 136 p.

Kas buvo ir kas yra: prozos rinktinė / Juozas Tumas-Vaižgantas; [sudarė Ilona Čiužauskaitė]. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012. – 790 p.: portr.

Laiškai Klimams / Juozas Tumas-Vaižgantas. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998. – 453 p.

Laiškas Eglutei / Juozas Tumas-Vaižgantas; [iliustravo Taida Balčiūnienė]. – Vilnius: Petro ofsetas, 2007. – 28 p.: iliustr.

Lietuvių draudžiamąjo laiko literatūros paskaitos. „Apžvalga“ ir apžvalgininkai: „Apžvalgos“ 35 metų sukakčiai paminėti / Vaižgantas. – Kaunas: „Raidės“ sp., 1925. – 132 p.: iliustr., portr.

Lietuvių literatūros draudžiamąjo laiko paskaitos / doc. J. Tumas. – Kaunas: [s. n.], 1925. – 176 p.: iliustr.

Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas: L. Ivinskis. Kovotojai / doc. p. e. J. Tumo. – Kaunas: [s. n.], 1924. – 67 p.: iliustr.

- Lietuvos žodis: šių dienų apsakymėlis / Vaižgantas. – Petrapilis, 1916. – 64 p.*
- Mikutis – gamininkas: iliustruota vaikams knygelė / surinko Vaižgantas; iliustravo J. J. Burba. – Kaunas; Marijampolė: „Dirvos“ bendrovės leidinys, 1926. – 93 p.: iliustr.*
- Napalys darbus dirba / Vaižgantas. – Vilnius: Vaga, 1983. – 31 p.*
- Nebylys: dviejų dalių drama / Vaižgantas; inscenizavo Raimundas Samulevičius. – Vilnius: [Lietuvos TSR kultūros ministerijos Liaudies meno rūmai], 1973. – 76 p.*
- Nebylys / Vaižgantas. – Vilnius: Vaga, 1995. – 124 p.*
- Pragiedruliai: 2 kn. / Vaižgantas. – Vilnius: Švyturys, 1918–1920.*
- Pragiedruliai: vaizdai kovos dėl kultūros: 4 t./ Vaižgantas. – Kaunas, 1942–1944.*
- Pragiedruliai: 3 t. / Vaižgantas. – Kassel-Mattenberg: Aistia, 1948.*
- Pragiedruliai: vaizdai kovos dėl kultūros: 2 d. / Vaižgantas. – Vilnius: Vaga, 1969.*
- Pragiedruliai: vaizdai kovos dėl kultūros / Juozas Tumas-Vaižgantas. – Vilnius: Vaga, 1989. – 652 p.*
- Rimai ir Nerimai; Ponas direktorius / Vaižgantas. – 1933. – 77 p.*
- Rimai ir Nerimai / Vaižgantas. – Chicago, 1969. – 55 p.*
- Rimai ir Nerimai: apysakos ir apsakymai / Juozas Tumas-Vaižgantas. – Vilnius: Vaga, 1979. – 421 p.*
- Sceniškieji vaizdeliai / Vaižgantas. – Peterburgas, 1906. – 98 p.*
- Scenos vaizdai: monologai ir dialogai / Vaižgantas. – Ryga, 1913. – 116 p.*
- Šis tas: trys Vaižganto apysakėlės /Vaižgantas. – Shenandoah, 1906. – 18 p.*
- Ten gera, kur mūsų nėra, arba neapleiskime Tėvynės!: pasakojimai, kaip mūsų išeiviams sekasi Amerikoje / Vaižgantas. – Kaunas, 1912. – 224 p.*
- Tiesiant kelią Lietuvos nepriklausomybei, 1916–1917 m. / Vaižgantas. – Vilnius, 1919. – 40 p.*
- Vaizdai / Vaižgantas. – Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1947. – 582 p.*
- Vaizdeliai / Vaižgantas.– Tilžė, 1902. – 60 p.*
- Valiulio pasaka: apsakymai / Vaižgantas. – Vilnius: Vaga, 1969. – 240 p.*
- Vokiečių okupuotam Vilniui sugrįžus 1918 metais / Vaižgantas. – Kaunas, 1922. – 222 p.*

Apie J. Tumą-Vaižgantą

- Aistis J. Kanauninkas Juozas Tumas Vaižgantas / Jonas Aistis, - Roma : [Lietuvių katalikų mokslų akademija], 1974. - 14 p.*
- Bagdonas V. Susitikimai su Vaižgantu / Vytautas Bagdonas. - Utena : Utenos Indra, 2019. - 143, [1] p. : iliustr.*
- Bagdonas V. Tumą Juozuko vaikystės pasaka / Vytautas Bagdonas. - Utena : Utenos Indra, 2014. - 62, [1] p. : iliustr.*
- Brazaitis J. Vaižgantas : apmatai kūrybos studijai / Juozas Ambrazevičius. - Kaunas : V.D.U. Teologijos-filosofijos fakultetas, 1936. - 190, [2] p.*
- Brazauskas J. Universalus Juozas Tumas-Vaižgantas kaip Viešpaties diena“ / Juozas Brazauskas. - Panevėžys : [D. Rudžio individuali įmonė], 2019. - 59, [1] p. : iliustr., portr.*
- Gira L. Kun. Tumo-Vaižganto gyvenimas ir darbai / Liudas Gira. - Kaunas : „Pažangos“ b-vės leidinys, 1930 [fakt. 1931]. - 64 p. : iliustr.*
- Iš širdies ir tikru reikalu ... : Juozo Tumo-Vaižganto šeimininė korespodencija / Sudarė ir parengė Jurgita Žana Raškevičiūtė ir Aistė Kučinskienė ; Rokas Gelažius, apipavidalintojas. - Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019. - 725, [2] p. : iliustr.*
- Juozas Tumas Vaižgantas, 1869-1933 : [100 nuotraukų apie Vaižgantą / parengė O. Pajedaitė]. - Utena : Utenos Indra, 1995. - 58, [1] p. : iliustr., faks., portr.*

- Laurinavičius J. Laižuvoje : A. Vienažindys, J. Tumas-Vaižgantas, A. Liaugminas, V. Venckus ir kiti / Jonas Laurinavičius. - Kaišiadorys : Kaišiadorių literatū klubas "Gija", 2002. - 70, [2] p. : iliustr.
- Lietuvninkaitė N. Skaitantis Vaižgantas : monografija / Nijolė Lietuvninkaitė. - Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015. - 372, [1] p., [37] iliustr. lap.
- Maciūnas V. Jakštas bara Vaižgantą / Vincas Maciūnas. - [Bruklinas : s.n.], 1980. - 12 lap.
- Maciūnas V. Nepriklausomybės besilginti ir jos siekiant : žvilgsnis istorijon ir Vaižganto širdin / Vincas Maciūnas. - [Bruklinas], 1981. - [8 lap.] : iliustr., faks.
- Maciūnas V. Vaižgantas ir "Naujoji Romuva" : [žurnalo 50-mečiui suėjus] / Vincas Maciūnas. - [Miunchenas] : [s.n.], 1982 : [20] p.. - [20] p. : iliustr., faks., portr.
- Merkelis A. Juozas Tumas Vaižgantas : monografija / Aleksandras Merkelis. - 3-asis (fotogr.) leid.. - Vilnius : Vaga, 1989. - [14], 398 p. ir [16] iliustr. lap.
- Merkelis A. Juozas Tumas Vaižgantas / A. Merkelis. - Kaunas : akc. „Pažangos“ b-vės leidinys, 1934. - t. : iliustr.
- Merkelis A. Juozas Tumas Vaižgantas / A. Merkelis. - Chicago, Ill. : J. Karvelis, [1955] (Chicago, Ill. : M. Morkūno sp.). - t. : iliustr.
- Nusilenkime Vaižganto žemei...: fotoalbumas (sud. Vytautas Bagdonas). – Utena: Utenos Indra, 2009. – 151 p.: iliustr.
- Nežmirštamasis Vaižgantas: atsiminimai, esė, laiškas (sud. Alfą Pakėnas). – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 487 p.: iliustr.
- Radzevičius A. Vaižgantas lietuvių prozos kryžkelėse : meninės sintezės problema / Algimantas Radzevičius. - Vilnius : Vaga, 1987. - 326, [2] p.
- Sugrįžtantis Juozas Tumas-Vaižgantas: nekintanti vertybių hierarchija : mokslinės konferencijos medžiaga [2014, Kaunas] / [parengė Raminta Antanaitienė]. - Kaunas : Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2014. - 47, [1] p. : iliustr., faks., portr.
- Šervenikaitė N. Vaižgantas / Nijolė Šervenikaitė. - Vilnius : Baltos lankos, [2001]. - 111, [1] p. : iliustr.
- Šviesusai Vaižganto kryžius : [Jurgio Sankausko ir liaudies menininko skulptoriaus Prano Sederavičiaus pasakojimai apie Tumo-Vaižganto blaivybės veiklą / užrašė P. Mikalauskas. - [Kaunas : s.n.], 1993]. - [22] p. : iliustr.
- Vaitiekūnienė A. Vaižgantas : [monografija] / Aldona Vaitiekūnienė. - Vilnius : Vaga, 1982. - 288, [2] p., [8] iliustr. lap. : portr.
- Vaitiekūnienė A. Vaižgantas / A. Vaitiekūnienė. - Vilnius : Valst. polit. ir moksl. lit. l-kla, 1959. - 30 p.